

פרק י

יפתח

צנשה ואפרים

השופט היחיד ששבטו אינו מזוהה היה יפתח. רק עובדת היותו גלעדי יכולה ללמדנו שהוא היה בן שבט מנשה, אבל יתכן שנקרא כך על שם אביו גלעד. הוא היה גם השופט הבולט היחיד, שקם מעברו המזרחי של הירדן, ואפילו אם לא ממנשה היה, הרי שבני עבר הירדן המזרחי כולם התייחדו בכך, שהיו עממיים ולאומיים יותר מאחיהם במערב.

"אחת דיבר אלהים שתים-זו שמעתי"¹, דבר אלהים במרום שגובו, יכול להישמע הרמוני, מאוחד ומלוכד, אך בבואנו להגשימו, עלינו ליחד ביטוי לכל גוון. הנסירה הנצרכת בעת שרוצים לבטא ייחודו של גוון, מלווה לעיתים בניתוח מכאיב. העיסוק המודגש בגוון הספציפי עלול לגרום להסחת דעת מהגוונים האחרים, אך תמיד חייבת להישמר המגמה הברורה: להחזיר את תפארת ההכללה במכלול גווניה, ולגלות את ההרמוניה שבהופעת מלכות ה' בעולם.

לצערנו, לא אחת ארע לנו, שהעיסוק הספציפי בגוון מסויים גרם לכולנו או לחלק מאתנו שיכרון, שהביא לעיסוק מופרז באותו פרט מסויים, תופעה זו גררה בעקבותיה צרות צרורות.

הערך הלאומי העממי בישראל, אותו מבטאים בני יוסף, מתבטא בשני גוונים עיקריים. בני אפרים, שקיבלו את ברכת הבכורה מיעקב אביהם², שואפים תמיד למלא את המסגרת הלאומית, שאותה הם מומחים לגבש, בתוכן אידאי רוחני. בגדלותם הנהיג יהושע בן השבט את האומה, לבטא במסגרות המעשיות והמאורגנות את דבר ה' במלא תפארתו. אך בנפילתם היתה מלכותם המעשית

1. תהלים סב יב.

2. בראשית מח יד.

מלאה עבודה-זרה³ ו"הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים"⁴ נסחף לרוות את צמאנו הרוחני בחלקי אידאות ובהזרמות רוחניות חלקיות. "הוי עטרת גאות שכרי אפרים"⁵.

מנשה, בנו האחר של יוסף, פועל בתחום האחריות הלאומית העממית. דרכו של מנשה יכלה להתפרש כפשטנית, אך היא היתה מחוסנת יותר מפני שיגיון העבודה הזרה. לעממיות זו יש שני גוונים שאותם היה עלינו לבטא. את האחד גילה חצי שבט המנשה מחלקה המערבי של הארץ בהנהגתו של גדעון, ואת האחר גילה חצי שבט המנשה, שנחל בחלקה המזרחי של הארץ, בהנהגתו של יפתח. גדעון לימד את האומה את הלקח הלאומי הטבעי והפשוט, שכאשר בניה מגלים יוזמה ומרכזים כוחות בשעת מצוקה, אז תתגלה התמצית האיכותית המצויה בכמות הישראלית, "מי מנה עפר יעקב ומספר את-רבע ישראל"⁶. וכדי למלא את ייעודה, על האומה להתעודד ולעזור לעצמה, גם כשהמצב החיצוני מדכא וממסמס כל לחלוחית של חיים.

מסר זה, שנקלט באומה בתחילה בקיצוניות שלילית על-ידי דורו של אבימלך, קיבל את הפרופורציות הנכונות בעזרת השופטים שקמו אחריו "ויקם אחרי אבימלך להושיע את-ישראל תולע בן-פואה בן-דודו, איש יששכר... וישפט את-ישראל עשרים ושלש שנה" "ויקם אחריו יאיר הגלעדי וישפט את-ישראל עשרים ושתים שנה" (י, א-ג) שני אישים אלו אזרו עוז וקמו לעזרת ישראל גם ללא צו אלהי מפורש. אנו יודעים שהמשפט לאלהים הוא ובודאי היתה להם סיעתא-דשמיא, אך אם עד עתה הוזכר במפורש שה' הקים כל אחד מהשופטים, כאן מבליט הכתוב את העובדה, שהם קמו ביוזמתם לסייע לאומה.

גאווה לאומית

פן נוסף של עממיות פשוטה שהיה על בני מנשה לגלות, הוא משמעותה של גאווה לאומית פשוטה - "גאות יחידה" כפי שהדבר נקרא בטרמינולוגיה יום-

3. מלכות ירבעם שהיה מבני אפרים.

4. ירמיה לא יט.

5. ישעיה כח א.

6. במדבר כג י.

יומית. בימי תולע ויאיר התנהלה האומה על פי המשפט, אך גאווה לאומית ורוממות רוח כנראה לא היו. לא מוזכר במקרא אפילו ברמז מפעל ייחודי של תולע ושל יאיר. תיאור משפחתו הענפה של יאיר ורכושה מלמדים, שפסגת הגאווה הלאומית בעת ההיא, היתה השלמות המשפחתית. אבל אומה צדיקה אינה יכולה ואינה צריכה לראות ברכושו הרב של מנהיג סיבה לגאווה לאומית.

בני-ישראל יכלו להיות גאים על היותם בני האומה היחידה שזכתה לשמוע את דבר ה' בדיבור ישיר בסיני, האומה היחידה שנמצאה מתאימה לקבל את תורת ה', לנחול את ארצה באותות ובמופתים, ובעת משבר זכתה להחלץ ממצוקותיה בעזרת מנהיגים שפעלו בעזרת ה', אולם אחרי שבניה למדו שאין אומה באזור שתוכל לעמוד בפניהם, החלו לעבוד את אלהי האומות השכנות: "ויעבדו את-הבעלים ואת-העשתרות ואת-אלהי ארם ואת-אלהי צידון ואת אלהי מואב ואת אלהי בני-עמון ואת אלהי פלשתים, ויעזבו את-ה' ולא עבדוהו" (ט, ו). ריבוי האלילים מלמד, שלא היתה כאן אדיקות בעבודה-זרה. כל בר דעת בישראל, לא יוכל לקבל ברצינות התבטלות אמיתית בפני כוח ספציפי מוגדר, כפי שהיו אלהי העמים. מי יעלה על הדעת שהדג הפלשתי או האשרה אלת הפריזון, פעור, בעל ידומיהם, שיצגו בעיני עובדיהם כוחות אדירים בהוויה, מהווים את מקור כל הישות העולמית?!

נראה שהרגשת הנחיתות כלפי האומות הותיקות שסבבו אותנו, נבעה מחוסר הניסיון הלאומי שלנו, והרצון להידמות להן הוא שגרר בעקבותיו עבודה לאלוהיהם. העובדה שהכתוב מציין, שבני-ישראל עבדו את אלהי האומות השכנות ולא מציין את שמותם, מלמדת שהיתה זו התפרצות של קנאה בהן ולא תוצאה של שיבוש באמונה.

במצב זה לא היתה יכולה להועיל התגלות אלהית, שבה ישוב ה' ויזכיר לאומה את עיקרי אמונתה המופשטת. רק חיזוק עמוד השדרה הלאומי יכול היה לסלק מאתנו עבודה-זרה.

כדי להשיב לאומה את כבודה הבסיסי, נקרא גם הפעם בן שבט מנשה אל הדגל, אלא שהפעם אפילו שם שבטו לא צויין בפירוט. היה עליו לבטא את הצד העממי הפשוט ביותר, הבסיס היסודי והכולל את האומה כולה, שגם הוא, בהיותו ישר וטבעי, יכול להיות עבורנו מקור גאווה.

מתוך שיגרה, כפי שהורגלנו בעבר בעיתות מצוקה והפעם מלחץ בני עמון, פנו בני-ישראל אל ה', אבל ה' הודיע להם, שהפעם לא יעזור! ובמחאה בוטה הפנה אותם לבקש עזרה מאלהי הגויים שאותם עבדו. לא היתה זו צרות עין או קנאה

אלהית באלהי הגויים, גם אם מדברי הכתובים נשמע כאילו הקב"ה "התעקש" הפעם לעמוד בדיבורו, למרות שבני-ישראל שבו בתשובה שלמה - "ויאמרו בני-ישראל אל-ה' חטאנו, עשה-אתה לנו ככל-הטוב בעיניך אך הצילנו נא היום הזה, ויסירו את-אלהי הנכר מקירבם ויעבדו את-ה'. ותקצר נפשו בעמל ישראל"⁷ (י, טו-טז). לא יעלה על הדעת ליחס לה' קטנוניות הנגרמת מקנאה וקוצר רוח, שהרי "לא כצורנו צורם"⁸. אלא שהפעם התערבות אלהית ישירה לא יכלה להועיל, אדרבא, התערבות כזו היתה מחטיאה את המטרה. על העם היה להכיר בכוחותיו ובעוצמה הגנוזה בו, ואם הקב"ה היה נחלץ גם הפעם להושיעם, הם היו עלולים לחשוב שבאמת הם חסרי ערך, ולאומיותם רופסת ונופלת מזו של הגויים. עלולים היינו לחשוב שרק בעזרת ה' יכולה לאומיותנו להתעשת ולנצח, אבל לה כשלעצמה אין מהות וכח⁹. ואכן המטרה הושגה, כשבני-ישראל הבינו שהפעם לא יוכלו לקוות לעזרת ה', התלכדו ובקשו מיפתח לקבל על עצמו את ההנהגה.

צנהיגות יפתח

ייחודו של יפתח היה בהיותו גיבור חיל, ובמנהיגות הטבעית שהיתה בו. גם כשגורש מבית אביו, ראו בו אחרים מנהיג. "ויתלקטו אל-יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו" (יא, ג). זקני העם הבינו, שניתן יהיה להרחיב את מנהיגותו ולפרוש אותה על האומה כולה כדי להצעידיה לניצחון. מלכתחילה הכירו בכך שיפתח מסוגל להנהיג את האומה בקרב כנגד בני עמון בלבד, הם לא חשבו שהוא מתאים להיות שופט על ישראל, לא נמצאו בו סגולות רוחניות שנמצאו בשופטים קודמים. הוא לא היה תלמיד חכם כעתניאל¹⁰, אשתו לא שלחה אותו להדליק נרות בבית המקדש כפי שעשתה אשתו של ברק¹¹, הוא גם לא הצטיין בכיבוד אב כגדעון, שמסופר עליו שחבט חיטים במקום אביו, כדי שאם יבואו המדינים יוכל לברוח

7. ראה רלב"ג שם.

8. דברים לב לא.

9. ראה דרשות הר"ן תחילת הדרוש העשירי.

10. תמורה טז.

11. ילקוט שמעוני שופטים מב.

מהר יותר¹², ואפילו לא בכח חדירה לעומק שורש החיות הישראלית כדי לדבר סנגוריה על האומה¹³. אדרבא, יפתח נדחה על ידי משפחתו וחבורתו היתה חבורת ריקים שהתקבצה סביבו. מעמדו של יפתח אף יכול היה להזכיר להם את אבימלך, שכמוהו היה בן פילגש (ח, לא). אבל לצורך השעה, על מנת שנוכל להשתחרר מן הלחץ שבני עמון לחצו אותנו, היה נראה לזקנים שהוא מתאים, כשם שרבי עקיבא ראה בבר כוכבא ניצוצות משיחיים למרות ריקנותו התורנית, ותמך בו במרידתו ברומאים¹⁴.

יפתח הרגיש בעת ההיא, שהוא נחוץ מספיק, בכדי שיוכל להכתיב תנאים קודם להסכמתו לבקשת זקני גלעד. הוא הסכים לשליחות רק בתנאי, שאם ינצח בקרב, יקבלוהו לראש האומה כולה (יא, ט).

גישה זו, המוכרת לנו מתולדותיהם של אומות העולם בעבר ובהווה, היתה זרה לרוחם של מנהיגי ישראל עד אותה עת. משה נרתע בענוותנותו מלקבל על עצמו את הנהגת האומה. על יהושע, עתניאל ואהוד צלחה רוח ה' להושיע את ישראל ובני-ישראל קיבלו אותם למנהיגים בצורה טבעית. גם ברק וגדעון היססו בענוותנותם מלקבל את המנהיגות על האומה, ואבימלך בודאי לא יוכל להיות דוגמא לדרכו של מנהיג בישראל, אך ליפתח לא היו לבטים.

בדרך פשוטה ופשטנית ראה יפתח במינויו למנהיגה של האומה את פסגת קידומו האישי, ודרש מהזקנים להכיר בעובדה, שמי שמושיע את האומה במלחמה, ראוי להפקיד בידו גם את הנהגת האומה בעת שלום. תביעה זו, למרות שהיתה זרה לישראל עד אותה עת, נראתה ליפתח טבעית. העובדה שיפתח רצה בתפקיד, גם היא עלולה היתה לגרום להשוואה בינו לבין אבימלך, אבל כאן מתגלה ההבדל היסודי ביניהם; יפתח לא העלה על דעתו להתנשא על האומה ולהשתרר עליה בעקבות חולשתה או באמצעות כוחו. הוא ביקש את הסכמת הזקנים, שהיו נציגי הציבור, והציג "כרטיס ביקור" של מסירות נפש במלחמה לטובת האומה. רק אחרי שניצח ונתקיים התנאי, הפך למנהיג לאומי. לאחר שקיבלה אותו עליה, היתה האומה חייבת להישמע לו. יתירה מזו, חז"ל קבעו מחוייבות זו כאמת מידה

12. רש"י שופטים ו יא.

13. שופטים ו יג-יד וברש"י שם.

14. רמב"ם הלי מלכים יא ג.

והדרכה לדורות, באמרו "יפתח בדורו כשמואל בדורו"¹⁵ - המנהיג המתאים לדורו, שהתקבל על ידי בני הדור בהסכמה המעידה על ההתאמה בין השניים. זהו בסיס הקביעה.

הצלחה בבני עמון

כבר למדנו, שבשעה שאחד הגוונים הלאומיים שלנו חייב להתבטא ולהתגלות, ואנו לא עושים זאת מיוזמתנו, קם עם זר ולוחץ אותנו מבחוץ כדי שנעשה זאת. בני עמון הכריחו אותנו לגלות את הגוון הלאומי הפשוט והעממי. בני עמון, שהעממיות טבועה במהותם עד כדי כך ששם הלאומי נקבע על שם העממיות, נזכרו לתבוע בעלות על שטחים, שבני ישראל כבשו שנים רבות קודם לכן מסיחון האמורי. לטענתם "שטחים" אלו היו שלהם, אלא שסיחון כבש אותם מידיהם, וישראל כבשם מסיחון, לכן, לטענתם חייבים היו בני-ישראל להחזיר להם שטחים אלו (יא, יג)¹⁶. הם איימו, שאם לא נחזיר, מרה תהיה אחריתנו.

תביעתם של בני עמון עוררה את יפתח, ובנאום ארוך ומפורט תאר באזניהם את השתלשלות המאורעות שהוליכו לכיבוש ה"שטחים" הללו. הוא ביטל את טענת בני עמון על מחויבות מוסרית "להשיב" את ה"גזילה" בהצדקה הגיונית באמרו, שמכיון שלא הצילו את ארצם מיד סיחון, הם אינם יכולים לטעון כלפי ישראל, שכבשו נחלה זו מידיהם (א, טו-כב). עיקר דברי יפתח התבססו על טיעונים מן העבר, וזו הפעם הראשונה שאנו שומעים "הנהלת חשבונות" מסוג זה. טיעונו יכלו שלא לבייש שום אומה אחרת הבטוחה בעצמה ובכוחה. לדידנו היתה זו הקטנה וצמצום. את אמונתנו הטהורה החליף יפתח ב"אמונה לאומית", שכאילו אותה משרת אלהים. יפתח אמר: "הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש, ואת כל-אשר הוריש ה' אלהינו מפנינו אותו נירש" (יא, כד), ובכך הוא הציג את אלהי כל אומה כמקור כוחה, ובהגדרתו זו נוצרה אפשרות להשוואה בין אלהי ישראל לאלהי האמונות האחרות.

בשלב זה יפתח לא יכול היה לסיים את דבריו בהודעה נחרצת שה' היא בעזרינו כפי שהבטיח את עזרתו לאבותינו, אך מאחר והצדק היה איתו, יכול היה להתנצח

15. ראש השנה כה: "ללמדך שאפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הציבור, הרי הוא כאביר שבאבירים".

16. ראה במלבי"ם שם.

ולקבוע "ישפט ה' השפט היום בין בני ישראל ובין בני עמון" (יא, כז), ואנו שומעים מבין השיטין, את בטחונו של יפתח בניצחון, למרות ה"ברוגז" האלהי המוצהר. יפתח ידע בודאי את דברי ר' נחמן מברסלב "על כל פנים הוא הפרש גדול בין ישראל לבין עכו"ם אשר אין בו שיעור וערך"¹⁷. גם אם אין בדבריו גדלות אמונה, אנו שומעים מפיו הוקרה רבה להתגבשות הערך הציבורי. הוא ראה בזאת את הכוונת ה'. דבריו מזכירים את הטרמינולוגיה המוכרת לנו כביטחון ב"צור ישראל"¹⁸ ו"נצח ישראל לא ישקר"¹⁹.

הכתוב מעיד, שבמהלך הקרב זכה יפתח לסיוע אלהי "ותהי על-יפתח רוח ה' ויעבר את-הגלעד ואת-מנשה ויעבר את-מצפה גלעד... " (יא, כט). מסיוע זה אנו יכולים ללמוד, שרצה ה' במעשיהם של ישראל ובמעשהו של יפתח, שהתגבשו יחד לכח לוחם וניצחו את עמון. בעזרת יפתח נחשפה בפנינו ערכה של העממיות הישראלית בפשטותה הטבעית. עוד נתגלה לנו, שכשמתגלה העממיות הישראלית בפשטות טבעיותה, היא זוכה לעזרת ה' כי ה' אלהינו הוא "הנותן לנו כח לעשות חיל"²⁰, והיא עדיפה על כל עממיות אנושית אחרת "שלושה עזים הם: ישראל באומות..."²¹.

"והיה היוצא"

בעקבות ניצחונו של יפתח אנו נפגשים עם אחת הפרשיות הטראגיות ביותר בתולדות ישראל. יפתח נדר להעלות לקרבן את הראשון שיצא לקראתו מפתח ביתו (יא, ל-לא). כאשר יצאה בתו היחידה לקראתו, הוא קיים בה את הנדר (יא, לט). המפרשים מתלבטים, אם יפתח הקריב אותה לקרבן ממש, או שמנע ממנה להקים משפחה²². בין כך ובין כך, התיאור המקראי משאיר אותנו עם הרושם, שנעשה כאן מעשה נורא. הנדר, שנאמר תוך כדי ניצחון, היה אמור לבטא את ההכרה של יפתח במקור הניצחון, אבל אפשר להעלות ספקות רבים אם הוא אכן התכוון באמת

17. מתוך שיחות שאחר סיפורי-מעשיות.

18. מתוך חתימת מגילת העצמאות.

19. ניל"י - שמה של המחותרת שלחמה לגירוש התורכים מן הארץ.

20. ע"פ דברים ח יח.

21. ביצה כה :

22. ראה מצודת-דוד שופטים יא לט.

ובתמים לעבודת ה' בנדר זה. מה היה עושה אילו יצא לקראתו כלב או סוס?! אכן, לא נראה שהיתה לו כוונה רעה בנדרו זה, אבל בודאי גם גדלות לא היתה בו. נראה כאילו רצה יפתח להתראות כמי שערכים חשובים לו מעבר לכל, בלי שהיה לו מושג מה משמעותם של ערכים אלו. לכאורה נראה כאילו נתפס בתאוריות "פסבדו תורניות" ברמה הפופוליסטית בלבד כרמת ההסבר, שטעמים של מצוות הביכורים והתרומה הוא הקרבת הראשית לאלהים. לא מצווה ולא טעם מצווה היה במעשהו זה, וגם ה"לשם שמים" שבו ראוי בדיקה. הרי אמנם אם נדר אדם נדר, על פי התורה הוא חייב לעמוד בדיבורו, אך התורה גם מלמדת שיש אפשרות להתיר נדר כשלא ניתן לקיימו. נראה שהתפיסה המזוייפת, כאילו המנהיג נמדד לפי החלטיותו ויכולתו לעמוד על מוצא שפתיו, שבתה את כולו, שאם לא כן, הרי כאבא היה עליו לקבל על עצמו את הפגיעה בסמכותו שתגרם בעקבות התרת הנדר. הלוא גם אם התרה זו לא היתה פשוטה, העונש עליה הוא מזערי לעומת הסבל שגרם לבתו והזעזוע שגרם לאומה. כמנהיג היה עליו גם לדעת כיצד להתמודד במצב זה שבו היה לכאורה ניגוד אינטרסים. "ולפי שלא היה בן תורה", קובעים חז"ל²³, "אבד את בתו" "זה שאמר הכתוב 'פרי צדיק עץ חיים, ולוקח נפשות חכם'²⁴: אם יהיה אדם צדיק ואף-על-פי שהוא צדיק אינו עוסק בתורה, אין בידו כלום... אמרה לו בתו: שמא כתב הקב"ה בתורה שיהו ישראל מקריבין לפני הקב"ה נפשות אדם...? אמר לה: בתי, נדרתי והיה היוצא אשר יצא והעליתיהו עולה".

בתוקפו של נדר זה, המעביר צמרמורת בכל לומד מקרא, חלקו חכמים. רב יוחנן אמר הקדש דמים היה חייב, ורשב"ל אמר אפילו הקדש דמים לא היה חייב²³. וכיצד לא נמצא אדם בישראל שיציע לו כיצד ישתחרר מנדרו? "והלא פנחס בן אלעזר היה עומד בימים ההם? אלא פנחס אמר אני כהן גדול בן כהן גדול ואיך אלך אצל עם-הארץ, ויפתח אמר אני ראש שופטי ישראל ראש הקצינים אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט? מבין תרויהון אבדת ההיא עלבתא מן עלמא"²³ (מבין שניהם אבדה ההיא עלובה מן העולם). "אוי לה לגדולה שקוברת את בעליה,

23. מדרש תנחומא בחוקותי ה.

24. משלי יא ל.

אוי לה לגדולה שלעולם אינה גורמת טובה"²⁵. הגאווה המצטדקת באידאולוגיה פשטנית, מנעה מהשניים להיפגש, וכתוצאה מכך "הוקרב" "הקרבן", לא היה במעשה זה ריח תורה, ריח מוסר או ריח של הגינות אנושית. הלאומיות הישראלית, יותר מכל לאומיות אחרת, כשהיא מנותקת ממקור החיים, סופה לנתב את עצמה למבוא ללא מוצא ולהתפורר. והתורה, כשהיא מנתקת את עצמה מהלאומיות, מתכחשת למגמתה ולתפקידה ואינה מפיחה באומה עוז ותקוה, גם היא נמוגה; פנחס, ניטלה הימנו רוח הקודש, שנאמר "ופינחס בן-אלעזר נגיד היה עליהם לפני ה' עמו"²⁶ ומדייקים חז"ל²⁷, שלפנים ה' עמו ולא עתה.

גלחצת בני אפרים ובני צנשה

עיקר האשמה על ביצוע הנדר מופנית כמובן כלפי יפתח ופנחס, אך גם בני אפרים לא יצאו נקיים מאשמה, ובשעה שבאו בתלונות כלפי יפתח וכלפי מנהיגותו, הוטחה בפניהם האשמה, כאילו היה בכוחם למנוע את ביצוע הנדר או לפחות לגשר בין יפתח לפנחס: "יפתח הגלעדי נדר נדר שלא כהוגן להעלות בתו על גבי המזבח, נתקבצו אליו אנשי אפרים לעשות עמו מריבה גדולה. היה לו לפנחס שיאמר להם: להתיר את נדרו ליפתח לא באתם אלא לעשות עמו מריבה באתם?... מיד יצא יפתח והרג בהם ארבעים ושנים אלף שנאמר... 'אמור-נא שבלת ויאמר שבלת', אין שבלת אלא לשון עבודה-זרה כאדם שאמר לחברו שא בל (שם עבודה-זרה בבבל)... כל מי שסיפק בידו למחות ואינו מוחה, להחזיר את ישראל למוטב ואינו מחזיר, כל הדמים הנשפכין בישראל אינן אלא על ידו"²⁵.

בדברי מדרש זה נמצא ביקורת על בני אפרים שלא מיחו בפנחס וביפתח על שלא הסכימו להפגש. הם עסקו בשברירי כבוד מזויף בעצמה רבה עד שאיימו על יפתח שישרפו את ביתו, רק בגלל שלא זכו להזמנה מיוחדת להשתתף בקרב (יב, א). בפשטות מבטא מדרש זה את העובדה שבמצב של רדידות רוחנית אנשים הופכים לקנטרנים ונרגנים, הם מתקוטטים ומחפשים אחר כך "אידאולוגיות"

25. תנא דבי אליהו יא ב.

26. דברי הימים א' ט כ.

27. ויקרא רבה לו ד.

להצדיק את הקטטה. אבל אפשר לראות במדרש זה גם ביטוי של הבחנה חריפה, בהבדל הדק בין אפרים למנשה. ההבדל שהובלט בויכוח העקוב מדם ביניהם. בני אפרים חיכו עד שיפתח יבצע את נדרו, ונתנו לו ולדרך שאותה ייצג, לכלות את עצמם. אבל הם לא הסתפקו בכך. הם גם באו בתלונות כי רצו לזרז את סופה של מנהיגותו של יפתח, מכיון שראו את תפקידם במרקם הלאומי: להפנות את המסגרות הלאומיות למגמתן הערכית, כפי שעשו בעבר בהנהגת יהושע, כשרקמו בדרך נפלאה את הרקמה העדינה המתאמת בין הבניין הלאומי לערכים האלהיים. הם ראו כסכנה הרת אסון לאומה את ההנהגה הפשטנית שגבלה בעם-ארצות, שאיפיינה את מנהיגותו של יפתח. את אי-שיתופם במערכה הם ראו כמגמה מחושבת של בן שבט מנשה, ופירשו זאת כשאיפה של יפתח להפוך למנהיג של בית יוסף בפרט ושל האומה בכלל²⁸. עם העובדה שגדעון בן מנשה היה מנהיג הם השלימו בעבר מכיון "שגדעון, תלמידים של נביאים הניח את דעתם בדברי חכמה וענותנות, ואילו יפתח, מנהיגם של ריקים, לא רצה לענות מענה רך המשיב חמה וחולל מלחמת אחים אכזרית"²⁹ גם אם תוכן מחאתם היה יכול להתקבל כמחאה הגיונית, הדרך הבוטה שבה הביעו אותה "ביתך נשרוף עליך באש" (יב, א), הביאה את יפתח לדכא אותם ואת ביקורתם ביד קשה. הוא הרג בבני אפרים ארבעים ושנים אלף.

יפתח פעל, כנראה, על פי מה שנתבקש במציאות. בביקורתם הבוטה יכלו בני אפרים לערער את אחדות האומה, ולכן אין אנו מוצאים מחאה אלהית על הטבח שטבח בהם יפתח. יפתח מצא בהם נטיה לעבוד עבודה-זרה והצדיק בזה את הריגתם. את הפגם בדיבור של בני אפרים שקראו לשבולת סבולת, פירשו בני מנשה כנטיה לעבודה זרה, וכאילו הרגילו את לשונם לאמר "שא-בל"²⁵. רצונו הקיומי של יפתח ושבטו לגלות את הלאומיות בפשטותה נקיה מכל לחלוחית אידאית ברמה הלאומית, התפרש אמנם בעיני בני אפרים כפשטות "עם-ארצית", אבל נטייתם של בני אפרים למצוא בלאומיות ניצוצות של אידיאה אלהית, התפרשה בעיני בני מנשה כנטיה לעבודה-זרה. זו היתה כנראה הסיבה שאפשרה ליפתח

28. מלבי"ם שופטים יב א.

29. דעת מקרא שופטים יב ד.

להפוך את עלבוננו האישי להתלהבות שבטית של בני מנשה ולנכונות להרוג את אחיהם בני אפרים.

המדרש לא בא אל בני מנשה בטענות מדוע לא ניסו לשכנע את יפתח להיפגש עם פנחס. הלוא בני מנשה רצו לבטא לאומיות נקיה וטהורה, ולפי תפיסתם "העם-ארצית" התערבותו של פנחס היתה הוכחה לאמת שהם לא רצו בה, ולא יכלו לקבלה במצבם, שהלאומיות הישראלית אינה יכולה בשום פנים ואופן ללכת לבד. אבל אל בני אפרים, שחיפשו ערכים במערכת הלאומית, אפשר היה לבוא בטענות מדוע לא יצאו למחות בפנחס ולזרזו להתיר את נדרו של יפתח. אם באמת ובתמים היתה כוונתם לנסות להחיות את הלאומיות הישראלית בערכים, היה עליהם להחיות את בתו בעזרת פנחס, ולא לאיים שישרפו את ביתו כדי שלא ימסד לאומיות שלדעתם היא ריקה מתוכן.

פנחס, שהיה נכדו של אהרן הכהן, האיש שזכה לברית שלום בקנאו את קנאת ה', היה גם ממשפחת בית יוסף (ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לאשה³⁰), מזרע יוסף שפטפט ביצרו³⁰). הוא נתבע יותר מכולם לגשר בין העולמות, שהיו כה קרובים זה לזה ואולי בשל כך יריבים כל כך גדולים, ולכן רואים בו את האשם בדם שנשפך "כל דמים הנשפכים בישראל אינם אלא על ידו"³¹. ומוסיף המדרש: "יושב על כסא שופט צדק, יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, אמר: מאחר ששם זה את נפשו בכפו ובא להציל את ישראל מיד מואב ובני עמון, והם באו לעשות עמו מריבה? "שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת."

אחרית יצי יפתח

הפירוד הנורא הזה הביא גם לענשם הקשה של פנחס ויפתח. פנחס המשיך לחיות שנים רבות אך ללא רוח-הקודש וללא עמדה ציבורית, גם אילו מצא צורך לתקן באומה את הטעון תיקון, לא היה יכול, רוח-הקודש נסתלקה ממנו³². יפתח מת שש שנים אחרי הניצחון במוות קשה ואכזרי. על-פי חז"ל התפורר גופו, "בכל מקום שהיה הולך אבר נשול ממנו והיו קוברים אותו, הדא הוא דכתיב,

30. שמות רבה ז ה.

31. תנא דבי אליהו יא ב.

32. ילקוט שמעוני שופטים סח.

יוימת יפתח הגלעדי ויקבר בערי גלעד". "כי הלאומיות הישראלית היא מיוסדת על-פי תביעה מוסרית גדולה ועמוקה, ותכונה מוסרית צריכה פיתוח לעולם ואינה מתגדלת בטבע בעצמה"³³. אבל גם במחלתו הנוראה לא פסק יפתח ללכת ממקום למקום, ובמסירות-גוף מוחלטת המשיך להסתובב בערי הגלעד, ושמר על קשר בלתי אמצעי עם עמו. בזאת דמה לשמואל, שגם הוא סובב בכל קהילות ישראל, עד שקפצה עליו הזיקנה.

ההתפוררות והסתלקות רוח-הקודש גררו בעקבותיהן ייאוש, ובני-ישראל אפילו לא רצו, או שמא לא יכלו, לשוב בתשובה, כשהתגברו עליהם לוחציהם הפלשתיים. כשהגענו לתחתית השפל, נגלה עלינו בעל הבירה ומתוך העקרות הביא לעולם את הגבורה הנזירית, שבכוחה האידאי החלה³⁴ את המלחמה בשריד האחרון למעכבי המלכות בישראל - הפלשתיים, שהחלו את מעורבותם בחיי האומה יחד עם בני עמון, והלכו ונתחזקו עד שדוד יכול היה לעקור אותם משורש³⁵, ומלכותו היתה למלכות עולם.

33. אורות, אורות ישראל ו ג.

34 שופטים יג ה.

35 שמואל ב' ה טז-כה.

יב, ח - טו